

Türkmenistanyň Adalat ministrligi
tarapyndan 2012-nji ýylyň 6-njy
martynda 633 san bilen bellige
alyndy

Türkmenistanyň Maliýe ministriniň
2012-nji ýylyň 8-nji fewralyndaky
№ 12-Ö buýrugy bilen tassyklandy

Täjirçilik kärhanalary üçin maliýe hasabatlylygynyň milli standarty 22

„PULLARYŇ ÇALŞYK HÜMMETINIŇ ÜÝTGEMELERINIŇ TÄSIRI“

Mazmuny	Bölämleriň №
Umumy düzgünler	1-4
Kesgitlemeler	5
Daşary ýurt pulundaky amallary hasaba almak	6-16
Hümmet tapawutlary.....	17-22
Maglumaty açmak	23
Güýje girýän senesi	24

UMUMY DÜZGÜNLER

1. Şu standartyň maksady – daşary ýurt birligini döretmezden daşary ýurt pulunda amala aşyrylýan amallary kärhananyň maliýe hasabatlylygynda nähili görkezmelidigini kesgitlemekden ybaratdyr.

2. Şu standart denomirlenen daşary ýurt pullaryndaky amallary we amallar boýunça galyndylary hasaba almak üçin ulanylýar. Kärhana daşary ýurt amallaryny iki usul bilen amala aşyryp biler. Ol daşary ýurt birligini döretmezden daşary ýurt pulunda amallary geçirip ýa-da daşary ýurtdaky işi amala aşyryp biler. Şu standart daşary ýurt pulundaky amallary we daşary ýurt birligini döretmezden amala aşyrylýan amallary görkezmegiň usulyny belleýär.

3. Eger kärhana daşary ýurtdaky bölümçesiniň üstünden daşary ýurtdaky işiň çäklerinde daşary ýurt pulundaky amallary amala aşyran bolsa, onda şunuň ýaly amallary hasaba almak we olary özleriniň maliýe hasabatlylygynda görkezmek üçin, şeýle hem daşary ýurt birliginiň maliýe maglumatlaryny maglumatlaryň görkezilýän puluna geçirmek üçin, kärhana "Pullaryň çalşyk hümmetiniň üýtgemeleriniň täsiri" MHHS (IAS) 21 standartyny ulanýar.

4. Şu standart:

- daşary ýurt pulundaky maddalar babatynda hejirlemegi hasaba almakda;
- daşary ýurt pulundaky amallaryň netijesinde ýüze çykýan pul akymlary pul serişdeleriniň hereketi barada hasabatda görkezmekde ulanylmaýar.

KESGITLEMELER

5. Şu standartda şu adalgalar görkezilen manylarynda peýdalanylýar:

Ýapylyş hümmeti – hasabat döwrüniň ahyryndaky gündelik çalşyk hümmeti.

Gündelik çalşyk hümmeti – haýal etmän iberilen mahalynda pullaryň çalşyk hümmeti.

Pullaryň çalşyk hümmeti – çalşylan mahalynda bir puluň beýleki pula bolan gatnaşygy.

Daşary ýurt puly – kärhananyň ulanyan pulundan başga islendik pul.

Kärhananyň ulanyan puly – kärhananyň öz işini amala aşyran esasy ykdysady gurşawynda peýdalanylýan pul.

Hasabatly berilýän puly – maliýe hasabatlylygynyň berilýän puly.

Hümmet tapawudy – pullaryň dürli çalşyk hümmetini peýdalanmak bilen, bir puldaky birlikleriň belli bir möçberi beýleki pula geçirilende ýüze çykýan tapawut.

Monetar madda – nagt bar bolan pul birlikleri, şeýle hem pul birlikleriniň kesgitli ýa-da kesgitlenilýän möçberinde aňladylan, alynmaga ýa-da tölenmäge deňişli aktiwler we borçnamalar.

Adalatly gymmat – gowy habarly, şunuň ýaly geleşigi geçirmek isleýän garaşsyz taraplaryň arasynda geleşikler geçirilende aktivi çalşyp bolýan ýa-da borçnama boýunça hasaplaşyklary geçirip bolýan pul möçberi.

DAŞARY ÝURT PULUNDAKY AMALLARY HASABA ALMAK

6. Türkmenistanda ulanylýan pul, şeýle hem maliýe hasabatlylygynyň berilýän puly manat bolup durýar.

7. Maliýe hasabatlylygy taýýarlananda kärhana daşary ýurt pulundaky maddalary ulanylýan pula geçirýär we şu hili geçirmäniň netijelerini şu standartda laýyklykda görkezýär.

8. Daşary ýurt pulundaky amal – bu daşary ýurt pulunda görkezilen ýa-da daşary ýurt pulunda hasaplaşyklary göz önünde tutýan amaldyr, şol sanda kärhananyň:

a) bahalary daşary ýurt pulunda bellenen harytlar ýa-da hyzmatlar satyn alnanda ýa-da ýerlenende;

b) eger tölenmäge ýa-da alynmaga deňişli pul möçberi daşary ýurt pulunda bellenen bolsa, karz serişdeler alnanda ýa-da berlende;

ç) daşary ýurt pulunda görkezilen beýleki aktiwler gelip gowşanda ýa-da çykyp gidende ýa-da borçnamalar kabul edilende geçirýän amallarydyr.

9. Ilkibaşda ykrar edilende daşary ýurt pulundaky amal, daşary ýurt puluna deňişlilikde amalyň geçirilen senesindäki ýagdaýa görä ulanylýan puluň daşary ýurt puluna çalşyk hümmetini ulanmak bilen, ulanylýan pulda hasaba alynýar.

10. Maliýe hasabatlylygynyň milli standartlaryna laýyklykda, amallary ykrar etmegiň ölçegleriniň birinji gezek ýerine ýetirilene senesi amalyň senesi bolup

durýar. Iş ýüzünde amalyň senesindäki ýagdaýa görä hakyky hümmete takmynan deň bolan çalşyk hümmeti ulanylýar: mysal üçin, bir hepdäniň ýa-da bir aýyň ortaça hümmeti degişli döwrüň dowamynda daşary ýurt pulunda amala aşyrylan ähli amallar babatynda ulanylyp bilner. Emma, eger pullaryň çalşyk hümmeti düýpli üýtgeýän bolsa, şol döwrüň ortaça hümmetini ulanmak maksadalaýyk däldir.

11. Her hasabat döwrüniň ahyryndaky ýagdaýa görä:

a) daşary ýurt pulundaky monetar maddalar ýapylyş hümmeti boýunça geçirilýär;

b) daşary ýurt pulunda taryhy gymmaty boýunça baha berilýän monetar maddalar amalyň senesindäki ýagdaýa görä pullaryň çalşyk hümmeti boýunça geçirilýär;

ç) daşary ýurt pulunda adalatly gymmaty boýunça baha berilýän monetar maddalar adalatly gymmatyň kesgitlenen senesindäki ýagdaýa görä pullaryň çalşyk hümmeti boýunça geçirilýär.

12. Monetar maddanyň möhüm häsiýetnamasy pul birlikleriniň kesgitlenen ýa-da kesgitlenilýän mukdaryny almaga (ýa-da borçnamany bermäge) hukuk bolup durýar. Monetar maddalaryň mysallary şulardan ybaratdyr: pul serişdeleri görnüşinde tölenmäge degişli, işgärlere tölenýän hak-heşdekler, ätiýaçlyk gorlar we pul serişdeleri bilen üzülmäge degişli islendik borçnamalar, pul serişdeleri görnüşinde tölenmäge degişli we borçnama hökmünde ykrar edilen diwidendler, satyn alyjylaryň we buýrujylaryň pul serişdeleri bilen alynmaga degişli debitor algylary, şeýle hem pul serişdeleri bilen üzüler (ýa-da yzyna gaýtarylar) diýip garaşylýan beýleki islendik debitor algylar (ýa-da aktiwler).

13. Tersine, monetar däl maddanyň möhüm häsiýetnamasy pul birlikleriniň kesgitlenen ýa-da kesgitlenilýän mukdaryny almaga (ýa-da borçnamany bermäge) hukugyň bolmazlygy bolup durýar. Monetar däl maddalaryň mysallary şulardan ybaratdyr: harytlar we hyzmatlar üçin hakujujy tölegleriniň pul möçberi (mysal üçin, kärende boýunça deslapky töleg), gudwil, maddy däl aktiwler, ätiýaçlyklar, esasy serişdeler we olar boýunça hasaplaşyklar monetar däl aktiwleri bermek ýoly bilen geçirilmeli bolan beýleki borçnamalar.

14. Maddanyň balans gymmaty beýleki ulanylýan standartlaryň talaplaryny hasaba almak bilen kesgitlenilýär. Mysal üçin, esasy serişdelere "Esasy serişdeler" MHMS-na laýyklykda adalatly gymmaty boýunça ýa-da özüne düşýän gymmaty boýunça baha berip bolar. Balans gymmatynyň nähili kesgitlenýändigine, ýagny, adalatly gymmatyndan ugur alnyp ýa-da özüne düşýän gymmatynyň esasynda kesgitlenýändigine garamazdan, pul möçberi daşary ýurt pulunda alnan bolsa, ol şu standarta laýyklykda ulanylýan pula geçirilmelidir.

15. Käbir maddalaryň balans gymmaty iki ýa-da ondan köp pul möçberini deňeşdirmek ýoly bilen kesgitlenýär. Mysal üçin, ätiýaçlyklaryň balans gymmaty iki ululygyň, ýagny, "Ätiýaçlyklar" MHMS-na laýyklykda, özüne düşýän gymmatyň ýa-da mümkin bolan ýerlemegiň arassa gymmatynyň in pes derejesi bolup durýar. Edil şonuň ýaly, "Aktiwleriň gymmatynyň gaçmagy" MHMS-na laýyklykda, onuň üçin gymmaty gaçma alamatlary bar bolan aktiwleriň balans gymmaty şu pul möçberleriniň, ýagny, gymmaty gaçmakdan çekilmegi mümkin

bolan ýitgiler hasaba alynmazýndan öňki onuň balans gymmatynyň ýa-da öwezi dolunýan gymmatynyň iň pes derejesine deň bolmalydyr. Eger şunuň ýaly aktiw monetar däl bolup durýan bolsa we oňa daşary ýurt pulunda baha berlen bolsa, onuň balans gymmaty şulary deňeşdirmek ýoly bilen kesgitlenilýär:

a) bu ululygyň kesgitlenen senesindäki ýagdaýa görä pullaryň çalşyk hümmeti boýunça (ýagny, adalatly gymmaty boýunça baha berilýän madda üçin bu amalyň senesindäki ýagdaýa görä hümmet bolar) geçirilen gymmaty ýa-da balans gymmatyny (anyk ýagdaýa baglylykda); we

b) bu gymmatyň kesgitlenen senesindäki ýagdaýa görä pullaryň çalşyk hümmeti boýunça (ýagny, hasabat senesiniň ahyryndaky ýagdaýa görä ýapylyş hümmeti boýunça) geçirilen, mümkin bolan ýerlemäniň arassa gymmaty ýa-da öwezi dolunýan gymmaty (anyk ýagdaýa baglylykda).

Şunuň ýaly deňeşdirmegiň netijesinde gymmaty gaçmakdan çekilen ýitginiň ulanylýan pulda ykrar edilýän, ýöne daşary ýurt pulunda ykrar edilmeýän ýa-da tersine bolýan ýagdaýy ýüze çykyp biler.

16. Pullaryň birnäçe çalşyk hümmetleri bar bolanda, eger-de pul serişdeleriniň akymalary gymmatyň kesgitlenýän senesinde ýüze çykýan bolsa, şu amal bilen ýa-da şunuň ýaly amal boýunça galyndylar bilen baglanyşykly geljekki pul serişdeleriniň akymalary boýunça hasaplaşyklaryň geçirilip bilinjek çalşyk hümmeti peýdalanylýar. Eger bir puly beýleki pula çalyşmak wagtlaýynça mümkin bolmasa, onda ol boýunça çalşygyň ýerine ýetirilip bilinjek birinji hümmeti ulanylmalydyr.

HÜMMET TAPAWUTLARY

17. Monetar däl maddalar boýunça hasaplaşyklarda ýa-da monetar däl maddalar döwrüň dowamynda ýa-da geçen maliýe hasabatlylygynda ilkibaşda ykrar edilende olaryň geçirilen hümmetlerinden tapawutlanýan hümmetler boýunça geçirilende ýüze çykýan hümmet tapawutlary olaryň ýüze çykan döwründe peýdada ýa-da ýitgilerde ykrar edilýär.

18. Hasabat berýän kärhananyň daşary ýurtdaky birlige goýan arassa maýa goýumynyň bir bölegini düzýän monetar madda bilen baglanyşykly ýüze çykýan hümmet tapawutlary hasabat berýän kärhananyň aýratyn maliýe hasabatlylygynda peýdanyň ýa-da ýitginiň düzüminde ykrar edilýär.

19. Eger monetar däl maddalar daşary ýurt pulundaky amallaryň netijesinde ýüze çykýan bolsa we çalşyk hümmeti amalyň geçirilen senesi bilen hasaplaşyklaryň geçirilen senesiniň arasynda üýtgän bolsa, hümmet tapawudy ýüze çykýar. Eger amal boýunça hasaplaşyk amalyň geçirilen hasaba alyş döwründe bolup geçýän bolsa, ähli hümmet tapawudy şol döwürde ykrar edilýär. Emma, eger amal boýunça hasaplaşyk indiki hasabat döwründe bolup geçýän bolsa, hasaplaşyk senesine çenli döwürleriň her birinde ykrar edilýän hümmet tapawudy döwürleriň her birinde pullaryň çalşyk hümmetiniň üýtgeýşi bilen kesgitlenýär.

20. Eger monetar däl maddadan alynýan peýda ýa-da ýitgi beýleki jemi peýdanyň düzüminde ykrar edilýän bolsa, şunuň ýaly peýdanyň ýa-da ýitginiň daşary ýurt pulundaky her bir bölegi hem jemi peýdanyň düzüminde ykrar edilýär.

Tersine, eger monetar däl maddadan alynýan peýda ýa-da ýitgi peýdanyň ýa-da ýitginiň düzüminde ykrar edilýän bolsa, şunuň ýaly peýdanyň ýa-da ýitginiň daşary ýurt pulundaky her bir bölegi hem peýdanyň ýa-da ýitginiň düzüminde ykrar edilýär.

21. Eger kärhana öz hasaba alnyşyny özüniň ulanyan pulundan tapawutlanýan pulda alyp barýan bolsa, maliýe hasabatlylygynyň taýýarlanýan pursatyndaky ýagdaýa görä ähli pul möçberleri şu standarta laýyklykda ulanylýan pula geçirilýär. Bu bolsa ulanylýan pulda, eger-de degişli maddalaryň başdan ulanylýan pulda hasaba alnanlygynda alnyp bilinjek pul möçberini almaga mümkinçilik berýär. Mysal üçin, monetar däl maddalar ulanylýan pula ýapylyş hümmetini peýdalanmak bilen geçirilýär, özüne düşýän gymmaty boýunça hasaba alynýan monetar däl maddalar bolsa olaryň özüniň ykrar edilen amalynyň senesindäki ýagdaýa görä pullaryň çalşyk hümmeti boýunça geçirilýär.

22. Daşary ýurt pulundaky amallar we netijeler hem-de kärhananyň maliýe ýagdaýy gaýtadan hasaplananda ýüze çykýan hümmet tapawutlary boýunça peýdalaryň we ýitgileriň salgyt netijeleri bolup biler. Şunuň ýaly salgyt netijeleri bilen baglanyşykly meseleler Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynda we "Peýdadan alynýan salgytlar" MHMS-da düzgünleşdirilýär.

MAGLUMATY AÇMAK

23. Kärhana şulary açmalydyr:

a) peýdanyň ýa-da ýitginiň düzüminde ykrar edilen hümmet tapawutlarynyň pul möçberini;

b) jemi peýdanyň düzüminde ykrar edilen we maýanyň aýratyn bölegi hökmünde topara bölünen arassa hümmet tapawutlaryny, şeýle hem şunuň ýaly hümmet tapawutlarynyň döwrüň başyndaky we ahyryndaky pul möçberleriniň deňeşdirmesini.

GÜÝJE GIRÝÄN SENESI

24. Maliýe hasabatlylygynyň şu standarty 2013-nji ýylyň 1-nji ýanwaryndan güýje girýär.

Goşundy

Şu standart maliýe hasabatlylygynyň halkara standarty 21 "Pullaryň çalşyk hümmetiniň üýtgemeleriniň täsiri" (IAS 2009) laýyklykda işlenip taýýarlandy, şu aşakdakylardan başgasy:

käbir bölümlere olaryň has-da düşnükli bolmagy üçin düzediş girizildi; jebislendirmek, deň ölçegleri jebislendirmek usullary ýa-da paýly gatnaşmak boýunça hasaba alyş arkaly kärhananyň maliýe hasabatlylygyna goşulmaga degişli bolan, daşary ýurtdaky işiň netijelerini we maliýe ýagdaýyny gaýtadan hasaplamaga degişli düzgünler aýryldy;

ulanylýan pul üýtgände standartyň ulanylmagyna degişli düzgünler aýryldy;

hasabatda ulanylýan puldan tapawutlanýan puluň peýdalanylmagyna degişli düzgünler aýryldy;

ýokarda görkezilen aýyrmalar bilen baglanyşykly, maglumatlary açmaga bildirilýän käbir talaplar aýryldy.